

Ірина Гуменюк,

кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Gumeniuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
iryna.humeniuk@pu.if.ua
orcid.org/0000-0002-0790-6732

Лілія Клюс,

магістрант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Liliia Klius,

Student obtaining master's degree,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
galia_1963_lilia@ukr.net

УДК 373.3.16:81-028.31
ББК 74.268 1Укр

КОМУНІКАТИВНО-СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

COMMUNICATIVE AND SITUATIONAL TASKS AS A MEAN OF FORMING DIALOGIC SPEECH OF MOUNTAIN SCHOOL PUPILS

У статті проаналізовано чинники, що впливають на формування діалогічного мовлення учнів гірських шкіл. Розглянуто дидактичні можливості комунікативно-ситуативних завдань, доречність їх використання у навчальному-виховному процесі. Наведено приклади ситуативних завдань, спрямованих на формування навичок діалогічного мовлення та розширення світогляду молодших школярів.

Ключові слова: гірська школа, комунікативно-ситуативні завдання, діалект, діалогічне мовлення, мовленнєва компетенція, клас-комплект.

Mountain schools are the phenomenon both in pedagogical theory and in real practice. Geographic location, social and economic status – these are the aspects, which are playing an important part in the work of those educational institutions. Territorial separation and small population of mountain regions cause the simplification, condensation, 'incorrectness' and 'interruption' of remarks of dialogic speech. There are not enough correct examples to imitate. The purpose of this article is actualization of the problem of formation of the mountain schools pupils' dialogic speech by means of communicative and situational tasks.

There have been analyzed some factors in this article, which are influencing the formation of communicative skills of the mountain schools pupils. Inability to formulate an opinion properly and to construct a dialogue is complicating the process of children's education, causes the decrease of their self-esteem, which can negatively influence the social adaptation of a child. The authors have considered didactic possibilities of communicative and situational tasks for development of the pupils' dialogic skills, relevance of usage of these tasks in educational process.

Concepts 'Communicative' and 'Speech and situational exercises and tasks' have been used as synonymous ones; situational exercises – as a variety of communicative exercises. Situational tasks are clearly outlining an aim and a theme of conversation and have a purpose to form the basic communicative skills, such as a skill to formulate and express an own opinion according to the situation.

Keywords: mountain school, communicative and situational tasks, dialect, dialogic speech, speech competence, mixed form.

В статье проанализированы факторы, влияющие на формирование диалогической речи учащихся горных школ. Рассмотрены дидактические возможности коммуникативно-ситуативных задач, уместность их использования в учебно-воспитательном процессе. Приведены примеры ситуативных задач, направленных на формирование навыков диалогической речи и расширения кругозора младших школьников.

Ключевые слова: горная школа, коммуникативно-ситуативные задачи, диалект, диалогическая речь, речевая компетенция, класс-комплект.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення і розвиток нашої держави неможливі без існування незамінної ланки, що має назву «освіта». Останні реформи в освітній галузі безпосередньо стосуються мешканців Прикарпаття й Українських Карпат. Адже саме питання про функціонування гірських закладів освіти висувуються на передній план у зв'язку з особливостями їхнього розташування. Наявність цінних природних багатств, унікальних екологічних об'єктів, незамінних ресурсів гір України, в першу чергу, – Карпат, робить ці території винятковою природною спадщиною, яку необхідно любити, шанувати і головне – берегти.

Крім питань збереження гірських шкіл та їхнього матеріально-технічного наповнення, окремого розгляду потребує проблема вивчення української літературної мови в діалектному середовищі, формування навичок нормативного діалогічного та монологічного мовлення молодших школярів. Зокрема, територіальна відокремленість та малочисельність населення гірських регіонів призводять до спрощення, конденсації, «некоректності» та «обірваності» реплік діалогічного мовлення, відповідно правильних зразків для мовленнєвого наслідування в побутових ситуаціях дуже мало. Тому для повноцінного розвитку та подальшої успішної соціалізації учнів гірських шкіл першорядне значення має формування їх діалогічного мовлення, мотивація до навчального процесу засобами комунікативно-ситуативних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема формування діалогічного мовлення як основи розвитку здібностей міжособистісного спілкування висвітлена у працях І.І. Брецько, Т.М. Кравченко. Питання захисту природного середовища розвитку гірських територій стали об'єктом досліджень Ф.Д. Гамора, Г.Боднар, В.І. Комендара, В.І. Парпан, С.М. Стойко, М.І. Ромашенко, О.М.Адаменко, П.В. Жук, М.А. Лендела, С.В. Сембера, О.І. Павлова, С.О.Іщук, С.Л. Шульц. Удосконаленню мовленнєвих умінь учнів початкових класів належну увагу приділяють у своїх дослідженнях Л. Варзацька, М.Вашуленко, О. Вишник, С. Гірняк, А. Зимульдінова, Ю. Коваленко, К.Пономарьова, О. Прищепка, О. Прудіус, В. Собко, С. Стрілець, Н.Третьякова, О. Хорошковська та інші [9, с.2]. Ситуативні вправи як засіб формування комунікативних умінь учнів чільне місце посіли у дослідженнях Н.П. Ростікус, Л. Іванової, Г. Лещенко, Л.С. Шевцової та інших науковців. Водночас синкретизм проблеми формування діалогічного мовлення учнів гірських шкіл потребує ґрунтовніших, різноаспектних досліджень, одним із векторів яких є аналіз дидактичного потенціалу комунікативно-ситуативних завдань.

Формування мети статті. Актуалізувати проблему формування діалогічного мовлення учнів гірських шкіл засобами комунікативно-ситуативних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Карпатський регіон України займає територію площею 56,6 тис. км² окреслюється межами чотирьох регіонів: Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької та Закарпатської областей. У вказаній місцевості функціонує 535 загальноосвітніх навчальних закладів, яким відповідно до чинного законодавства надано статус гірських [2; 3]. У них навчається понад 78 тисяч учнів, що становить відповідно 3,2 та 2,0 відсотки від їх загальної кількості в державі. На Прикарпатті працює 697 загальноосвітніх шкіл, з них 245 – у гірській місцевості [2].

Гірські школи – це феномен як у педагогічній теорії, так і в реальній практиці. Географічне розташування і соціально-економічний статус – ось аспекти, що відіграють значну роль у функціонуванні цих навчальних закладів. І якщо перший з них характеризується виключно місцем розташування школи, то другий залежить від значної кількості чинників: стану соціально-економічного розвитку конкретного регіону, загального духовно-морального рівня населення села чи селища, природного і виховного середовища, особливих умов функціонування навчально-виховного закладу. Все це активно впливає на розвиток гірської школи та процес розв'язання психолого-педагогічних проблем, що стоять перед нею [11, с.151].

Сам навчально-виховний процес теж залежить від впливу різних чинників, серед яких, крім географічного розташування, важливими є ще й матеріально-технічне забезпечення шкіл, їхня наповненість, підготовка вчителів до уроків та мотивація учнів до навчання.

Характерною особливістю сільських шкіл є їх малочисельність, що спонукає до організації навчання в об'єднаних класах, тобто в класах-комплектах. За статистикою, у сільських школах функціонує близько 10 тис. класів-комплектів, із яких 9144 об'єднані із двох вікових груп, у 5255 класах-комплектах навчається до 15 учнів, 819 – із двох, 189 – із трьох класів. Частіше навчання у класах-комплектах організовується у початковій школі. Проте в окремих областях України через відсутність коштів у класах-комплектах навчаються діти й основної, часом і старшої школи. Наприклад, у Дрогобицькому районі Львівської області у початковій школі функціонує 30 класів-комплектів, де навчається 322 учні. В основній школі таким чином навчається 515 учнів у 31 класі-комплекті, а у старшій школі налічується 8 класів-комплектів із чисельністю 152 учні. Загалом, в Україні функціонує 1300 малокомплектних шкіл I-III ст., 3 500 – I-II ст. та 2772 – I ст. [6, с.2].

Нашу увагу привернув навчально-виховний процес у гірських школах, а саме вміння та навички діалогічного мовлення вихованців таких шкіл. Серед основних чинників, що впливають на формування комунікативних навичок дітей гірської місцевості ми виділили такі: діалект та місцеві говірки, недостатнє забезпечення навчальними засобами, відсутність висококваліфікованих кадрів, у зв'язку з неуккомплектованістю шкіл, некомфортна пішоходна зона, що впливає на зниження інтересу учнів та їхніх батьків до процесу навчання.

Вплив місцевих говірок кожного краю посідає окреме важливе місце в списку чинників, що впливають на діалогічне мовлення учнів гірських шкіл. Діти ніби паралельно вивчають дві мови: «повсякденну» і літературну. Особливо різняться назви одягу, страв та посуду. Так у с. Старі Кути Косівського району існує багато слів, які є малозрозумілими для інших міст. «Словник говірок Карпатського регіону» (укл. Дмитро Савчук) подає понад 1700 слів, притаманних Карпатському регіону, серед яких:

Баняк – чугун, котел (польське baniak)

Блюзка – блуза, кофточка (польське bluza, німецьке Bluze)

Боярок – пояс

Вгорнутися – одягнутися

Галпшуги – взуття

Гачі – штани

Пулярчик – гаманець

Разовий хліб – чорний хліб (польське razowiec); хліб, спечений з борошна грубого помолу [10, с.18,20,21,26,31,77,78].

Ці слова водночас зберігають колорит української мови і народу загалом, спонукають до збереження наших традицій та особливостей, і в той же час (за відсутності належного дидактичного супроводу) плутають свідомість молодших школярів і становлять перешкоду на шляху вивчення літературної мови та формування навичок правильного діалогічного мовлення.

Роль української мови в сучасному суспільстві значно зросла: рівень комунікативних умінь прямо впливає на якість навчального процесу, взаєморозуміння й комфортне співіснування в колективі, кар'єрне зростання і навіть сімейне життя. Мовна і мовленнєва компетенції учнів ґрунтуються на усвідомленні основної функції української мови – комунікативної, яка забезпечує мовленнєву діяльність всіх людей і впливає на загальний розвиток людини. Спілкування людей відбувається у процесі мовленнєвої діяльності за певних обставин. Ці обставини визначають підбір мовленнєвих і немовленнєвих засобів для досягнення комунікативної мети. Невміння належним чином сформулювати думку, побудувати діалог значно ускладнюють процес навчання дітей, призводять до зниження їх самооцінки, що в перспективі негативно позначається на суспільній адаптації дитини.

Основна мета комунікативного навчання виявляється у вмінні школярів розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння високим рівнем спілкування українською мовою. Цьому й підпорядковується розв'язання комунікативно-ситуативних завдань, спрямованих на формування мовленнєво-емотивних умінь і навичок, які потребують створення штучного мовно-мовленнєвого середовища, тобто різних навчальних, проблемних ситуацій.

Г. Лещенко називає комунікативними ті вправи чи завдання, які відображають або імітують процес спілкування. Вони відрізняються від мовленнєвих тим, що містять вказівку на основні складові процесу спілкування, тобто ситуацію. Тому ми розглядаємо терміни «комунікативні» та «мовленнєво-ситуативні вправи і завдання» як синонімічні, а власне ситуативні вправи як різновид комунікативних. В основі ситуативних вправ лежить навчально-мовленнєва ситуація, тобто створена вчителем ситуація, яка передбачає стимулювання учнів до створення конкретних висловлювань, близьких до тих, які існують у дійсності [5, с.4].

Т.О. Болтянська, зазначає, що ситуативні завдання – це «об'єкт розумової діяльності, що містить питальну ситуацію, що включає в себе умову, функціональні залежності й вимоги до прийняття рішення» [8, с.4].

Ми розуміємо ситуативні завдання як такі, що чітко окреслюють ціль та тему спілкування і мають на меті формування основних комунікативних вмінь, серед яких – вміння формулювати та висловлювати власні думки відповідно до ситуації.

Користь від таких завдань полягає в тому, що дитина вчиться поводитися в конкретних ситуаціях і вдосконалює мовні навички. Їх вона в подальшому сміливо використовуватиме у побудові діалогів, ділових та світських розмов. Адже під час практичної роботи дитина засвоює форми звертання, правила етикету, знайомиться з різними виражальними засобами та типами інтонацій, запам'ятовує структуру діалогу.

Результативність вирішення комунікативно-ситуативного завдання та збільшення мотивації учнів до навчально-пізнавального процесу залежить від правильної організації та вибору самого завдання, його відповідності інтересам дитини, віковим та індивідуальним можливостям. Так, для дітей гірської місцевості, на нашу думку, будуть цікавими такі види завдань:

Ситуація спілкування:

– Уяви, що у вашій місцевості з'явилися туристи, які знімають відео-ролик про цей край. У вашому класі вони шукають того, хто візьме участь у зйомці відео та найцікавіше розповість про особливості вашого села чи міста. Зроби рекламу собі, школі та рідному краю. (Допоміжний матеріал – мікрофон).

Виконайте в особах розмову (діалогічне мовлення):

а) двох однокласниць, які обговорюють красу нашого національного одягу;

б) дідуся та бабусі, які підтримують здоров'я лікарськими рослинами;

в) селянина-трудівника і мешканця міста, які обговорюють плюси та мінуси життя в місті та селі.

Усі учні незалежно від місця проживання повинні вміти шукати вихід та розв'язувати елементарні проблемні ситуації. Так, на уроці української мови під час вивчення іменника А. Клименко пропонує вирішення такого проблемного завдання:

Тема. Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'] перед закінченням -і (4 кл.).

Створення проблемної ситуації.

– Відгадайте загадку.

Дивиться на землю,

Як зерно клює.

Дивиться на небо,

Як водичку п'є. (Ку р к а).

Одного разу вчителька запропонувала учням скласти зв'язані між собою речення за малюнком. Трьокласник Петрик виконав завдання так.

Куркі треба вивести курчат на прогулянку. У неї на ноги мотузка, щоб далеко не відійшла.

– Чи правильно записано слова у тексті?

1. Аналіз мовного матеріалу.

Книга – (у) книзі, щока – щоці, черепаха – черепасі, тополя – (на) тополі, калина – каліні.

– Прочитайте слова у першій колонці.

– Яке закінчення у цих словах?

– У якому відмінку вжито ці іменники?

– Прочитайте слова другої колонки.

– У якому відмінку вони стоять?

– Які закінчення мають ці іменники?

– Назвіть приголосні звуки у словах першої колонки, що стоять перед закінченнями.

– Назвіть, які приголосні стоять у цих же словах у давальному і місцевому відмінках перед закінченням -і.

– Які приголосні змінилися перед -і у давальному і місцевому відмінках однини?

2. Узагальнення ознак.

– Коли в іменниках приголосні г, к, х змінюються?

– На які приголосні змінюються г, к, х перед -і у давальному і місцевому відмінках однини?

3. Уточнення суті ознак. Робота над схемою. Наведення власних прикладів.

4. Розв'язання проблемної ситуації.

– виправте помилки у реченнях, написаних Петриком [4, с.16].

Бесіда за малюнком. (Робота в групах.)

– Обговоріть малюнки із зображеннями відомих людей вашого краю. Розкажіть у класі про те, хто на ньому зображений і чим відома та важлива для нас ця людина.

Комунікативно-ситуативні завдання можуть бути використані на уроках української мови і у класах-комплектах, де, наприклад, учні 4-го класу діляться уже набутими знаннями про іменник, уявляючи себе в ролі вчителя, а учні 2-го класу переказують почутий матеріал.

Важливою передумовою успішного навчання у гірських школах є продумане планування навчального процесу, враховані вимоги навчальної програми, цікаві завдання для мотивації учнів до навчання, серед яких комунікативно-ситуативні відіграють важливу роль.

Призначення комунікативно-ситуативних завдань в тому, щоб спонукати школярів до вирішення нових аспектів спілкування за допомогою мовних засобів. У процесі їх створення у вчителя накопичується «банк фактів», – своєрідна колекція незвичайних випадків, які можуть бути перетворені на такі завдання, що підвищують тонус спілкування, стимулюють удосконалення мови [7, с. 58].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, комунікативно-ситуативні завдання як засіб формування діалогічного мовлення учнів гірських шкіл передбачають живе спілкування відповідно до ситуації. Різноманітні завдання комунікативного спрямування допомагають уявити себе в ролі іншої людини, стати на чийсь місце, розглянути проблемні ситуації з різних сторін, навчають, як знаходити з них вихід, готують до дорослого, самостійного життя, виховують почуття поваги та любові до ближнього, збільшують інтерес учнів до навчання, допомагають вчителю активізувати весь клас.

XXI століття чекає на нових людей з креативним та творчим мисленням, правильним мовленням, впевнених у собі та своїх силах. Великий внесок у творення саме такої особистості робить свідомий учитель, який дбає про формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, що вміє сформулювати та висловити власну думку, ініціювати й підтримати діалог, досягти поставленої комунікативної мети. Перспективним вважаємо поглиблене дослідження сучасних засобів, форм та методів удосконалення діалогічного мовлення молодших школярів, що навчаються в школах гірської місцевості.

1. Брецько І.І., Кравченко Т.М. Діалогічне мовлення – основа розвитку здібностей міжособистісного спілкування / І.І. Брецько, Т.М. Кравченко // Міжнародний науковий журнал. – 2016. – №1. – С. 39-42.
2. Виїзне засідання комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти щодо питань гірських шкіл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mountainschool.ru.if.ua/node/129>
3. Закон України «Про статус гірських населених пунктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80>

4. Клименко А. Проблемна ситуація як засіб формування мотивації вивчення української мови / А. Клименко // Початкова школа. – 2014. – №9. – С. 16-18.
5. Лещенко Г., Іванова Л. Комунікативні (мовленнєво-ситуативні) завдання у системі вивчення частин мови у початковій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Npd/2009_4/Lesh_Ivan.pdf
6. Мелешко В. Особливості навчання в малокомплектній початковій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk.../14/visnuk_7.pdf
7. Новак М. Теоретичні основи формування комунікативної компетентності молодших школярів / М. Новак // Початкова школа. – 2014. – №2. – С.56-58.
8. Прокопова О.П. Роль ситуативних задач у формуванні комунікативної компетентності майбутнього педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.urau.ua/index.php/2307-4507/article/viewFile/32282/28941>
9. Ростикус Н.П. Ситуативні вправи як засіб формування навичок діалогічного мовлення молодших школярів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/%D0%B2-1.pdf>
10. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів // Укладач Д.П. Савчук. Передмова М.Д. Павлюка. – Київ-Косів: Писаний Камінь, 2012. – 154 с.
11. Червінська І.Б. Вплив соціокультурного середовища гірської школи на розвиток сільської громади / І.Б. Червінська // Scientific bulletin of Chelm. – 2011. – №1. – С.149-156.

Reference

1. Bretsko I.I., Kravchenko T.M. Dialohichne movlennia – osnova rozvytku zdibnostei mizhosobystisnoho spilkuvannia / I.I. Bretsko, T.M. Kravchenko // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. – 2016. – №1. – S. 39-42.
2. Vyyizne zasidannia komitetu Verkhovnoyi Rady Ukrainy z pytan nauky i osvity shchodo pytan hirs'kykh shkil [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mountainschool.pu.if.ua/node/129>
3. Zakon Ukrainy «Pro status hirs'kykh naselenykh punktiv» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80>
4. Klymenko A. Problemna sytuatsiya yak zasib formuvannia motyvatsiyi vyvchennia ukrayins'koyi movy / A. Klymenko // Pochatkova shkola. – 2014. – №9. – S. 16-18.
5. Leshchenko H., Ivanova L. Komunikativni (movlennievo-sytuativni) zavdannia u systemi vyvchennia chastyn movy u pochatkoviy shkoli [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Npd/2009_4/Lesh_Ivan.pdf
6. Meleshko V. Osoblyvosti navchannia v malokomplektniy pochatkoviy shkoli [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk.../14/visnuk_7.pdf
7. Novak M. Teoretychni osnovy formuvannia komunikativnoyi kompetentnosti molodshykh shkolariv / M. Novak // Pochatkova shkola. – 2014. – №2. – S.56-58.
8. Prokopova O.P. Rol situativnykh zadach u formuvanni komunikativnoyi kompetentnosti maibutnioho pedahoha [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://journals.urau.ua/index.php/2307-4507/article/viewFile/32282/28941>
9. Rostykus N.P. Sytuativni vpravy yak zasib formuvannia navychok dialohichnoho movlennia molodshykh shkolariv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/%D0%B2-1.pdf>
10. Slovnyk ukrayinskykh hovirok Karpatskoho rehionu: poayasnennia ta pokhodzhennia sliv // Ukladach D.P. Savchuk. Peredmovna M.D. Pavliuka. – Kyiv-Kosiv: Pysanyi Kamin, 2012. – 154 s.
11. Chervinska I.B. Vplyv sotsiokulturnoho seredovyscha hirs'koyi shkoly na rozvytok sil'skoyi hromady / I.B. Chervinska // Scientific bulletin of Chelm. – 2011. – №1. – S.149-156.

